

Bakı Araşdırmalar İnstitutu

**AZƏRBAYCANDA MAKROİQTİSADI
TRENDLƏR**

(2023-2024-cü illərin ilk yarısı)

İQTİSADI BÜLLETEN

BAKİ – 2024

MÜNDƏRICAT

Giriş	3
1. Makroiqtisadi trendlər	4
1.1.Ümumi daxili məhsul (ÜDM) istehsalı	4
1.2.Əsas kapitala investisiyalar	4
1.3.Qiymət indeksləri	5
1.4.Məşğulluq	6
1.5.Dövlət borcu	6
2. Dövlət büdcəsi və büdcədən kənar fondlarla bağlı əsas trendlər	8
2.1.Dövlət büdcəsinin gəlirləri	8
2.2.Dövlət büdcəsinin xərcləri	10
2.3.Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu	11
3. Monetar sektorda olan trendlər	13
3.1.Pul təklifi	13
3.2.Bank sektoru	15
3.3.Valyuta məzənnəsi	17
4. Ölkənin xariclə işgüzar əlaqələri ilə bağlı əsas trendlər	18

Giriş

Bülletenin bu sayı Azərbaycanda son illər, xüsusilə də 2023-cü ildə və cari ilin ilk yarısında baş vermiş makroiqtisadi trendlərə həsr olunub. Sənədi hazırlayan ekspertlər xarici və daxili amillərin ölkə iqtisadiyyatına təsiri nəticəsində baş vermiş dəyişikliklərin tendensiyasına diqqət yetiriblər.

Bülleten 4 hissədən ibarətdir.

Birinci hissədə ölkənin ümumi makroiqtisadi vəziyyəti təhlil edilib. Bu hissədə ümumidaxili məhsulun real artımını şərtləndirən amillər, əsas kapitalla yatırılan investisiyaların sahəvi strukturu və artım dinamikası əksini tapıb. Bölmədə həmçinin inflyasiya səviyyəsi, məşğulluğun vəziyyəti, ümumi dövlət borcundan daxili və xarici borcun payının dəyişmə tendensiyasının izahı verilib.

İkinci bölmə dövlət büdcəsi və büdcədənəkar fondlarla bağlı əsas trendlərə həsr olunub. Bölmədə dövlət büdcəsi gəlirlərinin artma mənbələrinə və səbəblərinə, büdcə xərclərinin yönləndirildiyi istiqamətlərdə baş vermiş dəyişikliklərə toxunulub. Büdcədənəkar fondlarla bağlı trendlərdə Dövlət Neft Fondunun gəlirlərinin və xərclərinin dəyişmə tendensiyasına nəzər yetirilib.

Üçüncü bölmədə ölkənin monetar sektorunda baş vermiş trendlər haqqında məlumatlar verilib. Xüsusilə də COVID-19 pandemiyasının və Rusiya-Ukrayna müharibəsinin səbəbkar olduğu global bahalaşma və Azərbaycanda dövlət büdcəsi xərclərinin əhəmiyyətli artması fonunda ölkədə inflyasiya təzyiqinin güclənməsi və bunun qarşısının alınması üçün həyata keçirilən monetar qərarların təsirinə diqqət yetirilib.

Bülletenin **dördüncü bölməsində** ölkənin xariclə işgüzar əlaqələri ilə bağlı əsas trendlər qeyd edilib. Dünyada baş verən proseslərin, o cümlədən neft və qazın qiymətinin dəyişməsinin tədiyyə balansının strukturuna təsiri, pul köçürmələrinin həcmində müşahidə edilən dəyişikliklər qiymətləndirilib.

1. Makroiqtisadi trendlər

1.1. Ümumi daxili məhsul (ÜDM) istehsalı

[Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına](#) görə, 2024-cü ilin yanvar-iyun ayları dövründə ölkədə 59,5 milyard manatlıq ÜDM istehsal edilmişdir ki, bunun 34,8%-i neft-qaz sektorunda, 65,2%-i isə qeyri neft-qaz sektorunda yaradılmışdır. Ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə ÜDM-də qeyri neft-qaz sektorunun payı 5,5 faiz bəndi artmışdır.

İstehsal olunmuş ÜDM-də ən çox paya malik sahə 31,0%-lə, həmişə olduğu kimi, yenə də mədənçıxarma sənayesidir, amma ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə onun payı 5,5 faiz bəndi azalıb. ÜDM-də ikinci böyük paya malik sahə 9,7%-lə ticarət və nəqliyyat vasitələrinin təmiri olub ki, ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə onun payında 0,5 faiz bəndi artım var. Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı sahəsinin və tikinti sektorunun hər birinin ÜDM-dəki payında ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 1,1 faiz bəndi artım müşahidə edilmişdir.

DSK-nın məlumatına görə, ölkə iqtisadiyyatındakı vəziyyətin necə dəyişməsinə göstərən başlıca makroiqtisadi göstərici ÜDM artımı hesab olunur. 2024-cü ilin birinci yarısı ərzində ÜDM istehsalında əvvəlki ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 4,3 faizlik real artım qeydə alınmışdır. İqtisadi fəaliyyət növləri üzrə ən yüksək iqtisadi artımın qeydə alındığı iki sahə; 18,4 %-lə tikinti və 15,4%-lə nəqliyyat və anbar təsərrüfatı sahələri olub. Hesablamalarımız göstərir ki, ÜDM-dəki real artımın (4,3 faizin) təqribən yarısı (yəni 2,15%-i) məhz bu iki sahənin hesabına baş vermişdir. Hesablamalarımıza əsasən, bu iki sahədə istehsal edilən ÜDM-in artımı həmin sahələrdə əsaslı kapitala investisiyanın artımı və iş yerlərinin artımı ilə bağlıdır.

1.2. Əsas kapitala investisiyalar

DSK-nın məlumatına görə, 2024-cü ilin yanvar-iyun ayları dövründə ölkə iqtisadiyyatında əsas kapitala ümumilikdə 7984,8 milyon manat investisiya yönəldilmişdir. Bu, ötən ilin eyni dövründə olduğundan 9,4% çoxdur. Cari ilin altı ayda həyata keçirilən bütün əsaslı kapital qoyuluşlarının 85 faizindən çoxu iqtisadiyyatın üç sahəsinə - 37,5 faizi neft-qaz sektoruna, 25,8 faizi nəqliyyata və 21,8 faizi isə tikintiyə - yönəldilmişdir.

2023-cü ilin yanvar-iyun ayları ilə müqayisədə həm neft-qaz sektoruna, həm də qeyri neft-qaz sektoruna yönəldilən investisiyaların məbləğində, uyğun olaraq, 4,5% və 12,6% artım baş vermişdir. Qeyri neft-qaz sektorunun inkişafına sərf edilmiş 4988,6 milyon manatlıq investisiyanın $\frac{3}{4}$ -dən çoxu (76,2%-i) iki sahənin payına düşür: əsaslı kapitala investisiyanın 2,06 milyard manatı (41,3%-i) nəqliyyata, 1,7 milyard manatı (34,9%-i) tikintiyə yönəldilib. 6 ay ərzində qeyri neft-qaz sənayesi sektorunda reallaşdırılan əsaslı kapital qoyuluşunun miqdarı 357,1 milyon manat olub ki, bu da ötən ilin eyni dövründə olduğundan 13,7 faiz azdır. Qeyri neft-qaz sənayesinə investisiyalar üçün belə azalma artıq uzunmüddətli tendensiyaya çevrilmişdir (diqaram 1.1.).

Diqram 1.1. 2019-2024-cü illərin yanvar-iyun ayları dövründə qeyri neft-qaz sənayesinə yönəldilən investisiyaların məbləği, mln. manat (Mənbə: DSK)

DSK-nın məlumatına görə, 2024-cü ilin yanvar-iyun aylarında emal sənayesində əsas kapitala yönəldilən investisiyanın miqdarı 786,0 milyon manat olub ki, bu da ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 2,2 dəfə çoxdur. Amma bu investisiyanın 677,6 milyon manatı, yaxud 86,2%-i neft-qaz emalı müəssisələrində həyata keçirilmişdir. Bu dövrdə qeyri neft-qaz emal sənayesinə cəmi 108,4 milyon manat sərmayə qoyulmuşdur ki, bu da əvvəlki ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 25,9% azdır.

2023-cü ilin birinci yarısı ilə müqayisədə 2024-cü ilin birinci yarısında ümumi sərmayə qoyuluşunda dövlət sektorunun payı artmış, qeyri-dövlət sektorunun payı isə azalmışdır. Belə ki, ümumi sərmayədə dövlət sektorunun payı 2023-cü ilin birinci yarısındakı 47,7 faizdən cari ildə 56,5 faizə yüksəlmiş (8,8 faiz bəndi artım), qeyri-dövlət sektorunun payı isə 52,3 faizdən 43,5 faizə düşmüşdür.

2024-cü ilin yanvar-iyun ayları ərzində xarici mənbələr hesabına əsas kapitala yönəldilmiş investisiyaların məbləğində 22,6 faizlik azalma qeydə alınıb: 1532,8 milyon manatlıq xarici investisiyanın 1305,8 milyon manatı (85,2%-i) neft-qaz sektoruna, qalan 227,0 milyon manatı qeyri neft-qaz sektoruna yatırılıb. Əvvəlki ilin eyni dövrü ilə müqayisədə neft-qaz sektorunda əsas kapitala yönəldilən xarici investisiya 20,8%, qeyri neft-qaz sektorunda isə 31,3% azalıb.

1.3. Qiymət indeksləri

DSK 2004-cü ilin yanvar-iyun aylarında inflyasiya tempinin azalmağa davam etdiyini, orta illik inflyasiyanın 0,7 faiz, illik inflyasiyanın (2024-cü ilin iyun ayında 2023-cü ilin iyun ayına nisbətən) isə 1,1 faiz səviyyəsində olduğunu bildirib.

Bununla belə, 2024-cü ilin iyun ayında 2023-cü ilin iyun ayına nisbətən sənaye məhsullarının istehsalçı qiymət indeksi 109,8%, o cümlədən qeyri-neft qaz sənayesində 101,8%, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçı qiymət indeksi 2,7%, idxal olunan məhsulların qiymət indeksi isə 115,8 % olub.

Ölkənin mənzil bazarında qiymətlər qalxmaqda davam etmişdir. Ötən ilin eyni dövrünə nisbətən 2024-cü ilin altı ayında mənzil bazarında qiymət indeksi 109,2%, o cümlədən ilkin mənzil bazarında 110,3% təşkil edib.

1.4. Məşğulluq

DSK-nın məlumatına əsasən, 2024-cü il 1 iyul tarixinə ölkədə iqtisadi fəal əhalinin sayı 5280,6 min nəfər, məşğul əhalinin sayı isə 4996,5 min nəfər olub. İqtisadi fəal əhalinin 284,1 min nəfəri və yaxud 5,4%-i işsizdir. İlin əvvəli ilə müqayisədə iyunun sonunda işsizlərin sayında 2,3 min nəfərin azaldığı bildirilir.

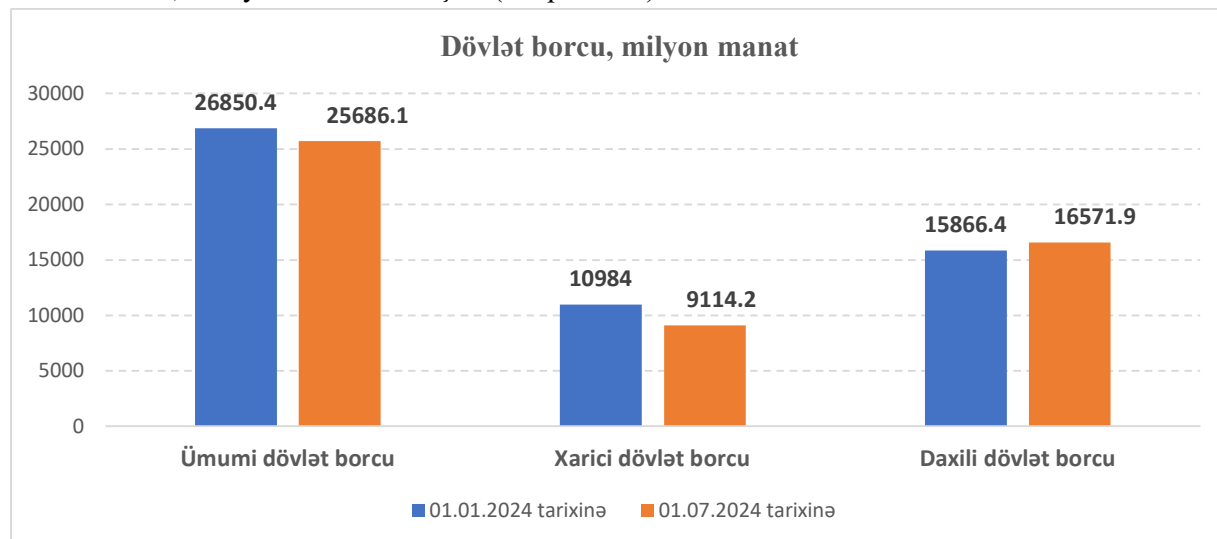
Bununla belə, məşğul əhalinin cəmi 35,2%-i və yaxud 1760,8 min nəfəri iqtisadiyyatda muzzla çalışanlar olub. Muzzdlu işçilərin 50,4%-i (887,5 min nəfəri) iqtisadiyyatın dövlət sektorunda, 49,6%-i (873,3 min nəfəri) isə qeyri-dövlət sektorunda çalışır. Məlumata görə, 2024-cü ilin yanvar-iyun ayları ərzində dövlət sektorunda muzzla çalışanların sayı 11,6 min nəfər azalıb, qeyri-dövlət sektorunda isə 30,6 min nəfər artıb.

Dövlət sektorunda çalışan muzzdlu işçilərin sayındakı azalma əsasən təhsil (7,0 min nəfər), inzibati və yardımçı xidmətlərin göstərilməsi (3,7 min nəfər), əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi (1,2 min nəfər) sahələrində baş verib. 2024-cü ilin iyunun sonunadək muzzdlu çalışanların sayı tikintidə 10,5 min nəfər, ticarətdə 7,9 min nəfər, turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşədə 2,7 min nəfər, peşə, elmi və texniki fəaliyyətdə 2,1 min nəfər artmışdır.

1.5. Dövlət borcu

[Maliyyə Nazirliyinin məlumatına](#) əsasən, 2024-cü il 1 iyul tarixinə Azərbaycan Respublikasının ümumi dövlət borcu 25 milyard 686,1 milyon manat olub. Bunun 64,5 faizi, yaxud 16 milyard 571,9 milyon manatı daxili dövlət borcunun payına düşür. Qeyd olunan tarixə xarici dövlət borcunun məbləği 5 milyard 361,3 milyon ABŞ dolları (yaxud 9 milyard 114,2 milyon manat) olmuşdur.

2024-cü il 1 yanvar tarixinə olan vəziyyətlə müqayisədə ümumi dövlət borcu 1 milyard 164,3 milyon manat azalmışdır. Azalma xarici dövlət borcu hesabına baş vermişdir: bu ilin ilk 6 ayı ərzində xarici dövlət borcu 1099,9 milyon ABŞ dolları (yaxud 1869,8 milyon manat) azalmış, daxili dövlət borcu isə 705,5 milyon manat artmışdır (diaqram 1.2).

Diaqram 1.2. Dövlət borcu

Mənbə: Maliyyə Nazirliyi

 Xarici dövlət borcuna xidmət xərci. Maliyyə Nazirliyi bildirir ki, 2024-cü ilin ilk altı ayı ərzində xarici dövlət borcu üzrə ümumilikdə 1288,6 milyon ABŞ dolları məbləğində ödəniş həyata

keçirilmişdir: bunun 1141,4 milyon ABŞ dolları əsas borc (o cümlədən 900,0 milyon ABŞ dolları məbləğində avrobondlar), qalan 147,2 milyon ABŞ dolları isə faiz borcu üzrə ödənilmişdir. Əsas borc ödənişlərinin 641,4 milyon ABŞ dolları məbləğində hissəsi (1090,3 milyon manat ekvivalentində) daxili bazarda dövlət istiqrazlarının yerləşdirilməsindən əldə olunan vəsait hesabına təmin edilmişdir, yəni xarici dövlət borcu daxili borcla əvəzləşdirilmişdir.

Daxili dövlət borcu. 2024-cü il 1 iyul tarixinə daxili dövlət borcunun məbləği (16571,9 milyon manat) [2023-cü il 1 iyul tarixinə olan vəziyyətlə](#) (4970,3 milyon manat) müqayisədə 11601,6 milyon manat, yaxud 3,3 dəfə, 2024-cü ilin 1 yanvar tarixinə olan vəziyyətlə müqayisədə isə 705,5 milyon manat çoxdur. [Maliyyə Nazirliyi bildirir](#) ki, 2023-cü ilin ikinci yarısında dövlət daxili borcundakı kəskin artımın əsas səbəbi *Aqrarkredit* QSC tərəfindən buraxılmış dövlət zəmanətli qiymətli kağızlar üzrə 9351,0 milyon manat məbləğində öhdəliklərin dövlət borcuna aid edilməsi olmuşdur.

2024-cü il 1 iyul tarixinə daxili dövlət borcunun 7280,7 milyon manatı (43,9 faizi) dövriyyədə olan dövlət qiymətli kağızlarının, 9291,2 milyon manatı (56,1 faizi) isə elə *Aqrarkredit* QSC tərəfindən buraxılmış dövlət zəmanətli qiymətli kağızlar üzrə hökumətin üzərinə götürdüyü dövlət zəmanətli öhdəliklərinin payına düşür. İlin əvvəli ilə müqayisədə dövlət qiymətli kağızları 940,8 milyon manat artmış, dövlət zəmanətli öhdəliklər isə 59,8 milyon manat azalmışdır.

Dövlət zəmanətli borc. 2024-cü il 1 iyul tarixinə dövlət zəmanətli borcun ümumi məbləği 11407,1 milyon manat olmuşdur: bunun 9599,2 milyon manatı (5646,6 milyon ABŞ dolları), yaxud 84,2 faizi xarici kreditlərin, 1807,9 milyon manatı, yaxud 15,8 faizi isə daxili kreditlərin payına düşür. İlin əvvəli ilə müqayisədə xarici kreditlər üzrə zəmanətli borcun məbləği 609,6 milyon manat (358,6 milyon ABŞ dolları) azalmış, daxili kreditlər üzrə borc zəmanətinin məbləği isə 582,3 milyon manat artmışdır.

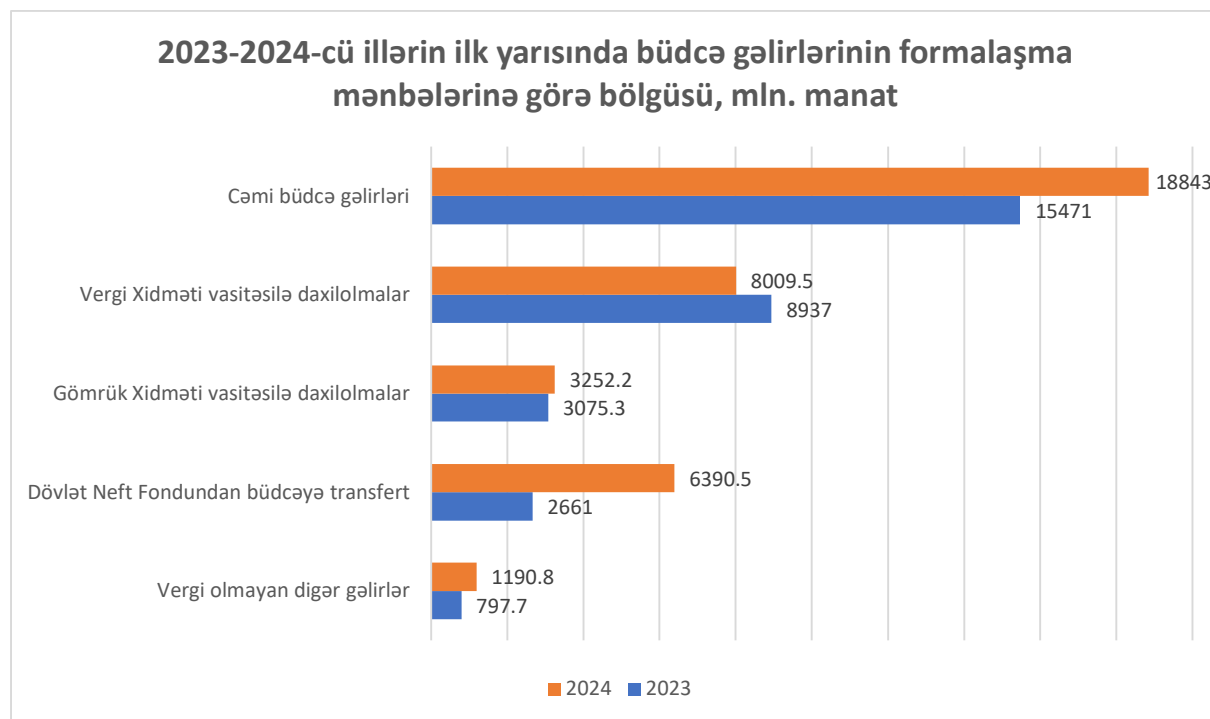

2. Dövlət büdcəsi və büdcədən kənar fondlarla bağlı əsas trendlər

2.1. Dövlət büdcəsinin gəlirləri

2024-cü ilin ilk yarısında dövlət büdcəsinin gəlirləri 22%-ə və ya 3,4 mlrd. manata yaxın artıb. Statistik qiymətləndirmə baxımından bu ciddi səviyyədə bir artımdır. Lakin büdcə gəlirlərinin artımının analizində ən mühüm məqam artımın mənbəyi və səbəbləridir. Əgər nominal artımdan söhbət gedirsə, bu artımın ölkədə inflyasiyanın kəskin artımı hesabına da baş verməsi mümkündür və bu halda real iqtisadi inkişafdan söhbət gedə bilməz. Yaxud vergi dərəcələrinin kəskin yüksəldilməsi də qısa müddətli dövrdə iqtisadi fəallığa ağır zərbə vurmaqla büdcə gəlirlərinin sıçrayışlı artımını təmin edə bilər. Üçüncü halda ölkədə iqtisadi fəallığın yüksəlməsi hesabına vergitutma bazasının genişlənməsi də vergi gəlirlərinin artımını təmin edir.

Azərbaycan kimi təbii resurs ölkələrinin nümunəsində isə başqa spesifik səbəb – resurs gəlirlərinin büdcəyə daha böyük həcmdə cəlb edilməsi ilə büdcə gəlirlərinin sıçrayışlı artımını təmin etmək ola bilər.

Diqram 2.1. Büdcə gəlirlərinin formalaşma mənbələrinə görə bölgüsü

Mənbə: Maliyyə Nazirliyi

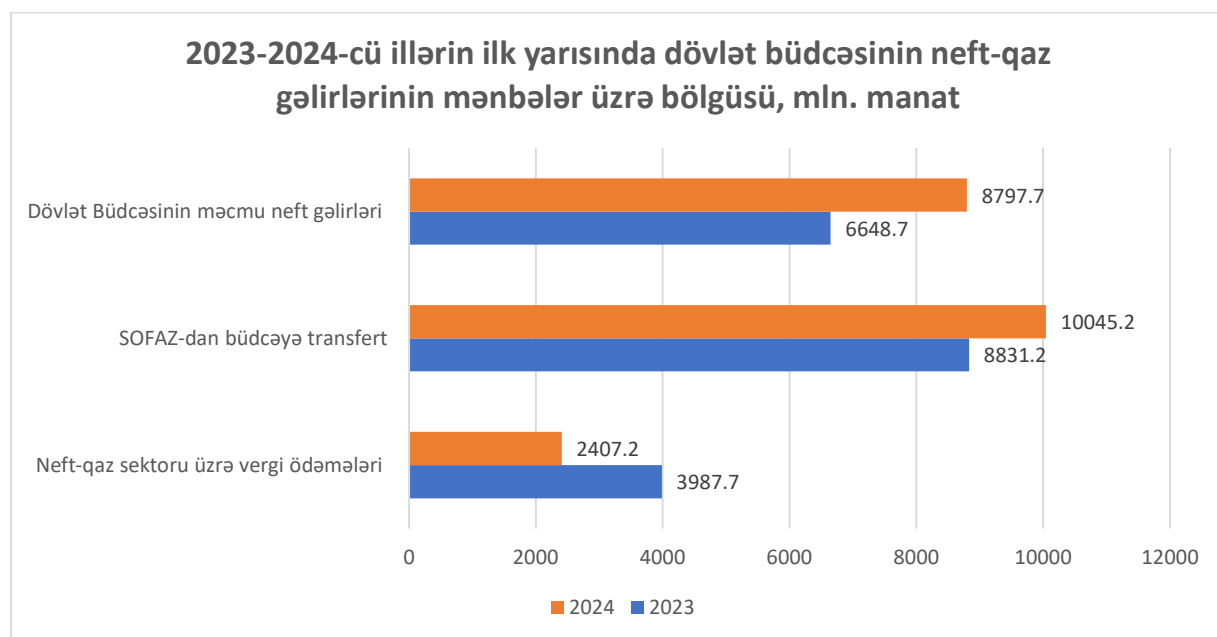
Diqramda təqdim edilən məlumatlardan göründüyü kimi, 2024-cü ilin ilk yarısında büdcə gəlirlərinin artımının əsas mənbəyi Dövlət Neft Fondunun transfertləri olub. Həmin dövrdə Fondan büdcəyə transfertlər 6,4 mlrd. manata yaxın olub ki, bu əvvəlki ilin eyni dövrünə nisbətən 3,7 mlrd. manat və ya 2,4 dəfə çoxdur. Müqayisə üçün qeyd etməyə dəyər ki, əvvəlki 4 ilin (2019-2023-cü illərin) ilk yarısında Fondan büdcəyə transfertlər heç vaxt bu qədər böyük məbləğdə olmayıb. Bu

dövrə ən yüksək məbləğ global pandemiyanın elan edildiyi 2020-ci ildə olmuşdu – 5,7 mlrd. manat. Lakin göründüyü kimi, bu məbləğ 2024-cü ilin transfert məbləği ilə müqayisədə 11% azdır.

Bu ilin 6 ayında dövlət büdcəsinin ümumi gəlirləri 3,4 mlrd. manat artımı vergi gəlirlərinin 9% və ya 927,5 mln. manat azaldığı, Neft Fondundan büdcəyə transfertlərin həcmnin 3,7 mlrd. manat genişləndiyi şəraitdə baş verib. Bu fakt göstərir ki, büdcənin 22%-lik artımı bilavasitə Neft Fondundan köçürmələrin kəskin artımı sayəsində baş verib. Neft Fondunun transfertləri nəzərə alınmadan 2024-cü ilin ilk yarım ili üzrə dövlət büdcəsinin gəlirləri 12,452 mlrd. manat olub ki, bu da əvvəlki ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 358 mln. manat, yaxud 2,8% azdır.

2024-cü ilin 6 ayında Neft Fondundan ayrımaların dövlət büdcəsinin gəlirlərində payı 34% təşkil edib ki, bu əvvəlki ilin eyni dövrünün anoloji göstəricisi (17,1%) ilə müqayisədə 2 dəfə yüksəkdir.

Diqram 2.2. Dövlət büdcəsinin neft-qaz gəlirlərinin mənbələr üzrə bölgüsü

Mənbə: Maliyyə Nazirliyi

Neft-qaz sektorunun vergi ödəmələrinin azalmasına baxmayaraq, Neft Fondunun transfertlərinin sürətli artımı dövlət büdcəsinin neft sektorundan asılılığının enməsinə imkan verməyib. Belə ki, 2024-cü ilin ilk 6 ayında neft-qaz sektoru üzrə vergi ödəmələrinin məbləği 1,580 mlrd. manat və ya 40% azalaraq 2,4 mlrd. manata ensə də, məhz transfertlərin kəskin artımı hesabına məcmu neft gəlirlərinin dövlət büdcəsinin ümumi mədaxilində payı 42,9%-dən 46,7%-ə yüksəlmişdir.

Büdcə gəlirlərilə bağlı baş verən əsas tendensiyalardan biri də istehlakçıların vergi yükünün artmasıdır. Söhbət gömrük orqanları vasitəsilə toplanan vergi və rüsumlarla Dövlət Vergi Xidmətinin yığıdığı ƏDV və aksizlər hesabına toplanan, bilavasitə məhsulun qiymətinə tətbiq olunan və istehlakçıların cibindən çıxan büdcə gəlirlərindən gedir. 2024-cü ilin 1-ci yarısında bu mənbələr üzrə ümumi mədaxil 6,049 mlrd. manat təşkil edib ki, bu da Neft Fondundan transfertlər nəzərə alınmadan büdcə gəlirlərinin təxminən 49%-nə bərabərdir. Halbuki ötən ilin eyni dövründə həmin məbləğ 9% və ya 550 mln. manat az olmaqla, transfertsiz büdcə gəlirlərinin 43%-nə bərabər olmuşdur.

Rəsmi mənbələr mülkiyyət növlərinə (dövlət və özəl sektor üzrə) görə büdcə gəlirlərinin formalaşmasına dair məlumatları gizli saxladığı üçün biznesin vergi yükü və büdcədə payı ilə bağlı hər hansı analiz aparmaq imkansızdır.

2.2. Dövlət büdcəsinin xərcləri

2024-cü ilin ilk altı ayında dövlət büdcəsinin cəmi xərcləri, əvvəlki ilin eyni dövrü ilə müqayisədə, 14,1% (təxminən 2 mlrd. manat) artımla 16,052 mlrd. manat təşkil edib. Xərclərin artımında əsas rolunu idarəetmə xərcləri, daha dəqiqi bu xərclərin tərkibində əks etdirilən dövlət borcuna xidmət xərcləri oynayır. Belə ki, 2024-cü ilin ilk yarısında bu xərclər əvvəlki ilin eyni dövrünə nisbətən 3 dəfəyədək (artım 840 mln. manat) artaraq 1,270 mlrd. manata çatıb. Müqayisə aparılan dövrdə dövlət borcuna xidmət xərclərinin büdcənin məcmu xərclərində xüsusi çəkisi 3%-dən 8%-ə yüksəlib. Müdafiə xərclərinin də artım tempi yüksək olub: bu funksional bölmə üzrə xərclərin artımı 41,9% (mütləq ifadədə 900,5 mln. manat) təşkil edib. Təhlil aparılan dövrdə dövlət büdcəsindən ölkənin müdafiəsi üçün ümumilikdə 3,048 mlrd. manat xərclənib.

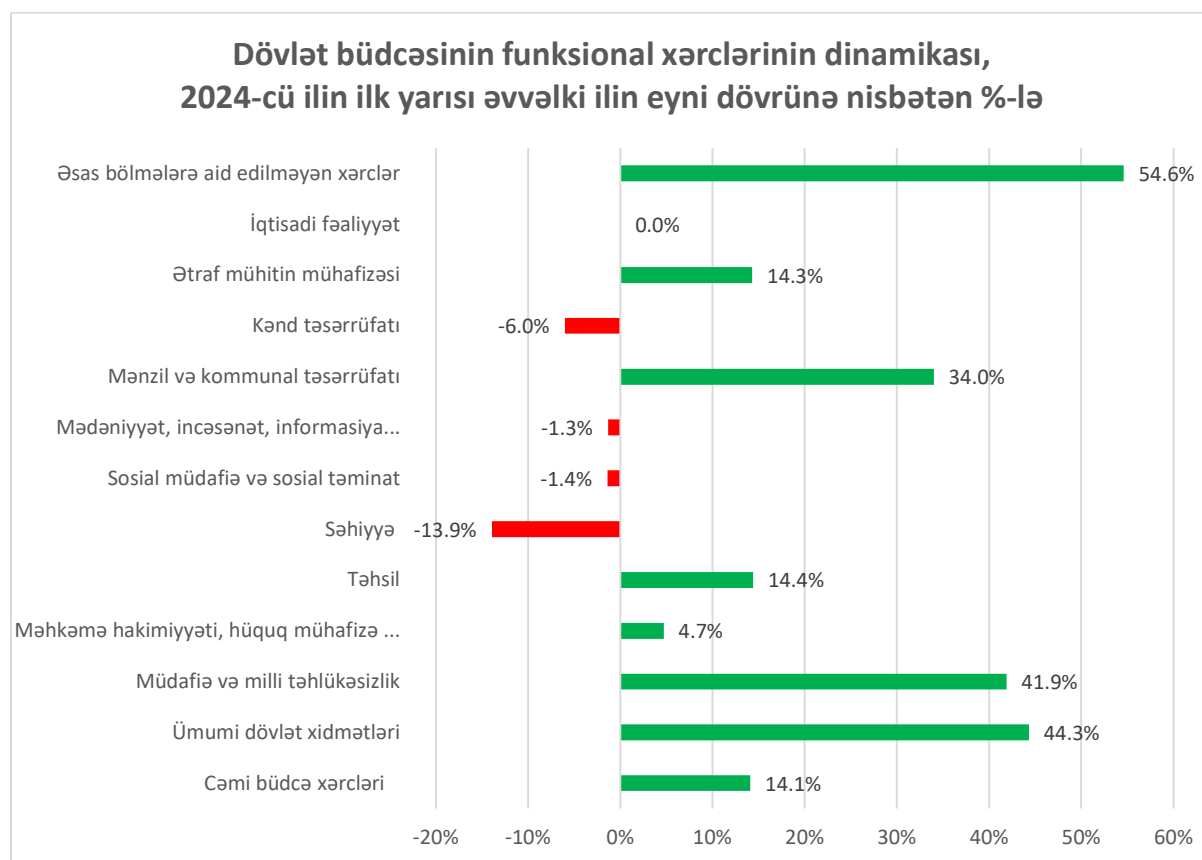

Diagram 2.3. Dövlət büdcəsinin funksional xərclərinin dinamikası
Mənbə: Maliyyə Nazirliyi

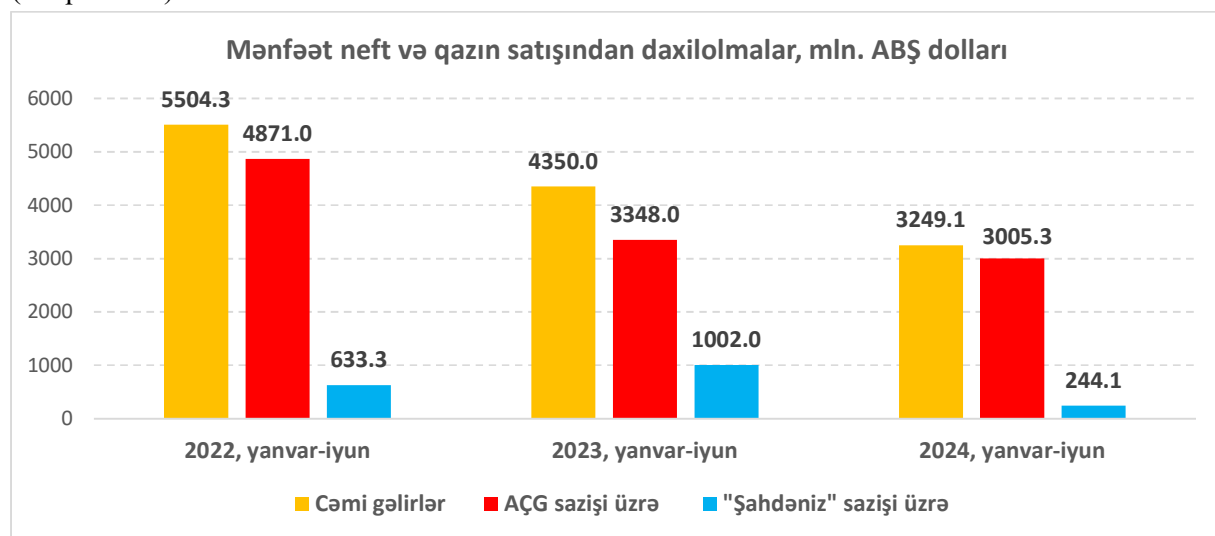
Təhsil xərcləri 14,4% (282 mln. manat) artımla 2,239 mlrd. manat, məhkəmə və hüquq-mühafizə xərcləri 4,7% (51,8 mln. manat) artımla 1,161 mln. manat təşkil edib. Bu artımların müqabilində səhiyyə xərcləri 14% (129 mln. manat) azalma ilə 803 mln. manat, sosial müdafiə

xərcləri isə 1,4% (29 mln. manat) azalma ilə 2,092 mlrd. manat təşkil edib. Təhlil aparılan dövrdə dövlət büdcəsində sosial xərclərin (təhsil, səhiyyə, sosial müdafiə və mədəniyyət xərclərinin cəmi) xüsusi çəkisi 37%-dən 33%-ə enmişdir. Cəmi büdcə xərclərinin 14% artdığı şəraitdə sosial təyinatlı funksional bölmələr üzrə xərclərin artımı cəmi 2,3% (122 mln. manat) olmaqla, ümumilikdə 5,334 mlrd. manat təşkil etmişdir.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpaı ilə bağlı investisiya xərclərinin məbləği təxminən əvvəlki ilin səviyyəsində olmuşdur – 1,955 mlrd. manat. Lakin bu istiqamətdən kənara büdcə investisiya xərclərinin məbləği 40% (306 mln. manat) artımla 1,065 mlrd. manata çatmışdır. Nəticə etibarlı ilə 2024-cü ilin 1-ci yarısında büdcə investisiya xərclərinin məbləği 3,019 mlrd. manat olmuşdur ki, bu da məcmu büdcə xərclərinin təxminən 19%-nə bərabərdir (müdafiə xərclərindən sonra ən böyük xərc maddəsi).

2.3. Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu (ARDNF)

Fondun büdcə gəlirləri üzrə. [ARDNF-in məlumatına əsasən](#), 2024-cü ilin yanvar-iyun ayları ərzində Fondun büdcə gəlirləri 9254,9 milyon manat olub ki, bu da 2023-cü ilin eyni dövründəki gəlirlərlə (11701,4 milyon manat) müqayisədə 2446,5 milyon manat, yaxud 20,1 faiz azdır. Azalma əsasən mənfəət neftinin və qazın satışından daxilolmaların azalması ilə əlaqədardır. Belə ki, son 3 ilin ilk 6 ayı ərzində mənfəət neftinin və qazının satışından Fonda daxilolmaların məbləği azalma meyliyədir (diaqram 2.4).

Diaqram 2.4. 2022-2024-cü illərin yanvar-iyun ayları dövründə mənfəət neftinin və qazın satışından ARDNF-ə daxilolmalar, mln. ABŞ dolları (Mənbə: ARDNF)

Bu, bir tərəfdən, dünya bazarlarında neft və təbii qazın qiymətlərində olan dəyişikliklərlə, digər tərəfdən isə ixrac olunan Azərbaycan neftinin miqdarının ildən-ilə tədricən azalması ilə bağlıdır. Təbii qaz ixracı son illər ildən-ilə artsa da, təbii qazın qiymətlərində baş verən kəskin dəyişikliklər (2022-2023-cü illərdə artım, 2024-cü ilin birinci yarısında kəskin azalma) mənfəət qazının satışından daxilolmaların məbləğində özünü göstərir: *Şahdəniz* layihəsi üzrə mənfəət qazının satışından daxilolmaların məbləği 2022-ci ilin yanvar-iyununda 413,9 mln., 2023-cü ilin eyni dövründə 791,1 mln., cari ilin eyni dövründə isə 183,3 mln. ABŞ dolları qədər olmuşdur.

Fondun büdcə xərcləri üzrə. 2024-cü ilin yanvar-iyun ayları ərzində Fondun büdcə xərcləri 6414,4 milyon manat olub ki, bu da əvvəlki ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 3733,6 milyon manat, yaxud 2,4 dəfə çoxdur. Fondun cari ilin ilk altı ayındakı xərclərinin 99,6 faizi dövlət büdcəsinə transfertlərdən ibarətdir. Ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə Fondun xərclərindəki kəskin artım da məhz dövlət büdcəsinə transfertlə əlaqədardır: 2023-cü ilin ilk altı ayında ARDNF-dən dövlət büdcəsinə transfertin məbləği 2661,0 milyon manat olduğu halda, bu ilin eyni dövründə transfertin məbləği 6390,5 milyon manat təşkil etmişdir, yəni 2,4 dəfə artmışdır.

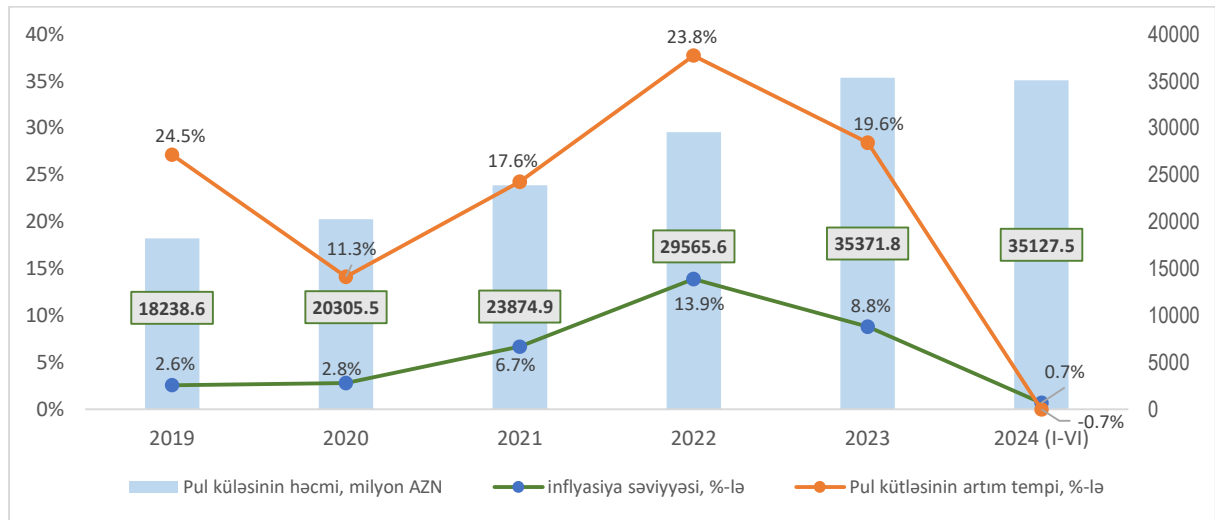
Fondun aktivləri üzrə. Fondun məlumatına görə, 2024-cü il iyun ayının 30-na ARDNF-in aktivləri 2024-cü ilin əvvəlinə (56069,7 milyon ABŞ dolları) nisbətən 1930,9 milyon ABŞ dolları qədər və ya 3,4% artaraq, 58000,6 milyon ABŞ dolları təşkil etmişdir. Müqayisə üçün qeyd edək ki, 2023-cü ilin yanvar-iyun ayları dövründə Fondun aktivlərindəki artım 5,9 milyard dollar, yaxud 12% olmuşdu.

3. Monetar sektorda olan trendlər

3.1. Pul təklifi

Son illər pul kütləsinin və pul bazasının artımı müşahidə edilir. Bir tərəfdən COVID-19 pandemiyasının və Rusiya-Ukrayna müharibəsinin səbəb olduğu qlobal bahalaşmanın Azərbaycanda inflyasiya təzyiqini gücləndirməsi, digər tərəfdən dövlət büdcəsi xərclərinin hər il əhəmiyyətli dərəcədə artırılması pul kütləsinə tələbatı artırır. 2019-2023-cü illərdə manatla məcmu pul kütləsinin (M2) həcmi 2 dəfəyədək artaraq, rekord həddə - 35,5 milyard manata çatıb. Manatla məcmu pul kütləsinin illik artımı orta hesabla 20% səviyyəsində dəyişib. Pul kütləsinin illik artım tempi inflyasiyanın artım tempini dəfələrlə üstələyib. Ancaq 2024-cü ilin 6 ayı ərzində pul kütləsinin həcmində 0,7% azalma olub, halbuki bu müddətdə inflyasiya səviyyəsi 0,7% civarında olub.

(Diaqram 3.1.)

Diaqram 3.1. Pul kütləsinin dinamikası

Mənbə: Mərkəzi Bank

Son 5 ildə manatla məcmu pul kütləsi artımının əsas drayveri milli valyutada olan müddətli depozitlər (artım 139,5%) olub. Nağd pul kütləsinin artımına rəğmən, məcmu pul kütləsində payı 52,1%-dən 44,9%-ə düşüb.

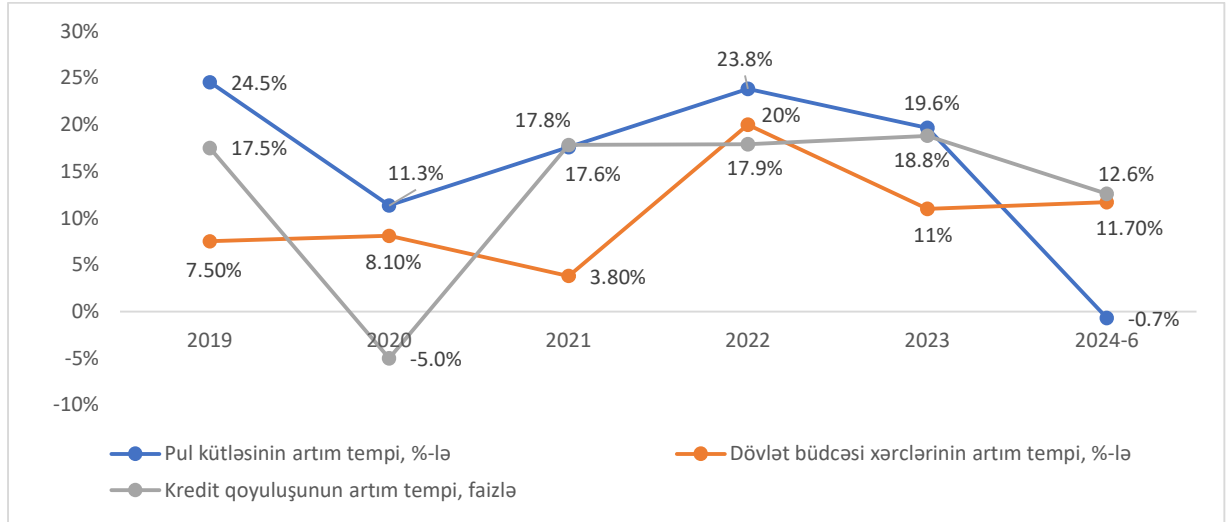
2019-2023-cü illərdə manatla pul bazasının həcmi 71,8% artıb. Bu müddətdə məcburi ehtiyat normalarının əhəmiyyətli artırılması nəticəsində bankların məcburi ehtiyatları kəskin artıb. Belə ki, 2022-ci ilin 1 avqust tarixindən etibarən hüquqi şəxslərdən cəlb edilmiş vəsaitlər üzrə məcburi ehtiyat norması milli valyutada 0,5%-dən 4%-ə, xarici valyutada 1%-dən 5%-ə qaldırılıb. 2023-cü ildə hər iki depozit üzrə məcburi ehtiyat norması daha 1% bəndi artırılaraq müvafiq olaraq, 5% və 6% olub. Depozitin məbləği 1 milyardı ötdüyü halda normaya uyğun olaraq, 10% və 12%-ə yüksəlib. Elə bu səbəbdən son 5 ildə bankların məcburi ehtiyatları 31 dəfə artıb və nəticə olaraq ümumi pul bazasında payı 1,3%-dən 21,9%-ə yüksəlib. 2024-cü ilin 6 ayında isə pul bazasında 2,3%-lik azalma olub.

Məcmu pul kütləsinin manatla pul bazasının artım tempini üstələməsi maliyyə sistemində likvidliyin yüksək olduğunu, biznes subyektlərinin və əhəlinin daha çox depozit saxlamağa üstünlük verdiyini göstərir. Nəzəri olaraq banklarda likvidliyin artması kredit şərtlərinin yumşaldılması, kredit qoyuluşunun artmasını şərtləndirməlidir. Statistik məlumatların analizi göstərir ki, banklarda izafi likvidliyə rəğmən, kredit şərtlərində ciddi yumşalma baş verməyib.

Ümumi kreditlərin orta illik faiz dərəcəsi 2019-2024-cü ilin birinci yarısında 14,18%-dən 14,40%-ə kimi yüksəlib. Bu müddətdə hüquqi şəxslərə verilən kreditlərin orta illik faiz dərəcəsi 8,97%-dən 10,40%-ə kimi yüksəlib. Fiziki şəxslərə verilmiş kreditlərdə isə 16,96%-dən 16,09%-ə kimi azalma qeydə alınıb.

Yüksək kreditləşmə inflyasiya riskini artırır və Mərkəzi Bankı monetar siyasəti bir qədər sərtləşdirməyə, kreditləşməni tənzimləmək üçün faiz dərəcələrini dəyişməyə sövq edir. Digər tərəfdən dövlət büdcəsinin ilbəl artan xərcləri fiskal genişlənməni tələb edir. Belə ki, 2021-2023-cü illər ərzində büdcə xərclərinin illik artım səviyyəsi 11-20% civarında olub. Həmin dövrdə kredit qoyuluşunun illik artım tempi 17-19% intervalında olub. **(Diaqram 3.2.)** Belə bir şəraitdə inflyasiya təzyiqini azaltmaq məqsədilə Mərkəzi Bank bir tərəfdən məcburi ehtiyat normalarını və uçot dərəcələrini artırmağa başlayıb. Fiskal genişlənmənin inflyasiyaya təsirini azaltmaq üçün valyuta bazarına müdaxilə edərək alış yönümlü əməliyyatlar aparıb. Məsələn, Mərkəzi Bank valyuta bazarına [2021-ci ildə](#) 245 milyon ABŞ dolları, [2022-ci ildə](#) 2 milyard ABŞ dolları, [2023-cü ildə](#) 2,1 milyard ABŞ dolları həcmində alış yönümlü müdaxilə edib. Belə müdaxilələrin nəticəsi olaraq Mərkəzi Bankın valyuta ehtiyatları 2021-2023-cü illərdə 82,3% artaraq, 11,6 milyard ABŞ dollarına çatıb.

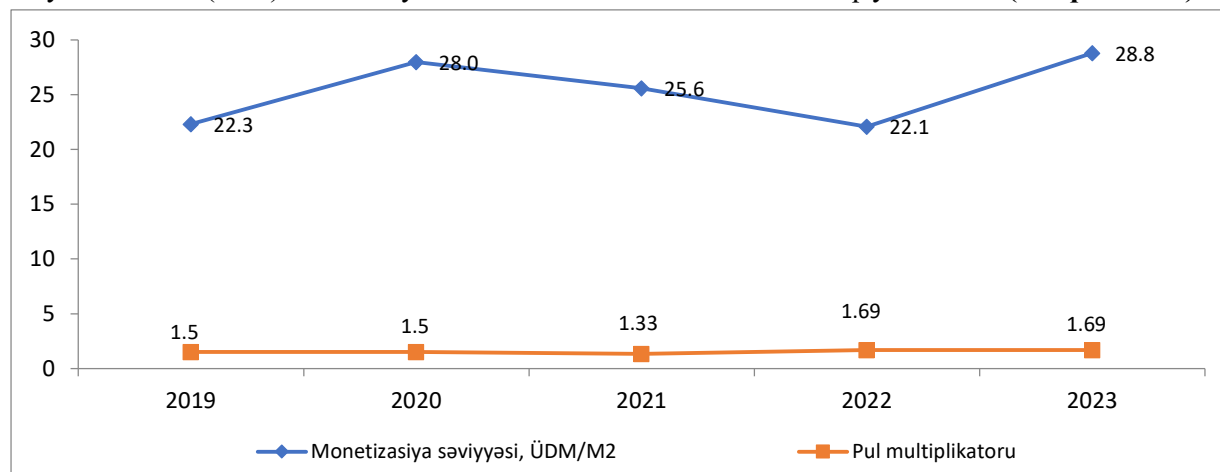

Qrafik 3.2. Pul kütləsinin, dövlət büdcəsi xərclərinin və kredit qoyuluşunun artım templəri
Mənbə: Mərkəzi Bank

Bankların ehtiyatlı kredit siyasəti və Mərkəzi Bankın tətbiq etdiyi yüksək məcburi ehtiyat norması pul multiplikatorunun artımına da yavaşlayıcı təsir göstərmişdir. Nəticədə pul multiplikatoru 2019-2023-cü illərdə 1,5-dən yalnız 1,69-a yüksəlib. Pul multiplikatoru, M2 pul aqreqatının manatla pul bazasına nisbətidir və maliyyə sistemində pulun necə *çoxaldığını*, yəni pul bazasının banklar vasitəsilə necə daha geniş pul kütləsinə çevrildiyini göstərir. 2024-cü ilin 6 ayında pul bazasının 2,3% azalması fonunda pul multiplikatorunun artaraq, 1,72-ə çatması pulun əvvəlki illərlə müqayisədə bir qədər də *çoxalmasını* göstərir. Ancaq pul multiplikatorunun artması fonunda manatın dövretmə sürətinin azalması müşahidə edilir. 2019-2023-cü illərdə manatın dövretmə sürəti 5,45-dən 3,48-ə, 2024-cü ilin birinci yarısında isə 3,9-a düşüb. **Bu, iqtisadiyyatda qeyri-müəyyənlik mövcud olması səbəbindən kredit təşkilatlarının və əhalinin ehtiyatlılığının artmasını göstərir. Belə bir şəraitdə pul resursları biznesə yox, daha çox yığıma yönəldilir, banklar isə likvidlik yaratmağa meyl edir və ya Mərkəzi Bank tərəfindən məcbur edilir. Mövcud vəziyyət həmçinin səbəbindən asılı olaraq müştərilər tərəfindən kreditə tələbatın azalmasını ehtiva edir.**

Məcmu pul kütləsinin artımı monetizasiya səviyyəsinin (M2 pul aqreqatının ÜDM-ə nisbəti) artımını təmin edib və 2023-cü ildə son illərin ən yüksək səviyyəsinə - 28,8%-ə yüksəlib. Son dəfə ən yüksək hədd (29%) devalvasiyadan əvvəlki dövrdə - 2014-cü ildə qeydə alınıb. **(Diaqram 3.3.)**

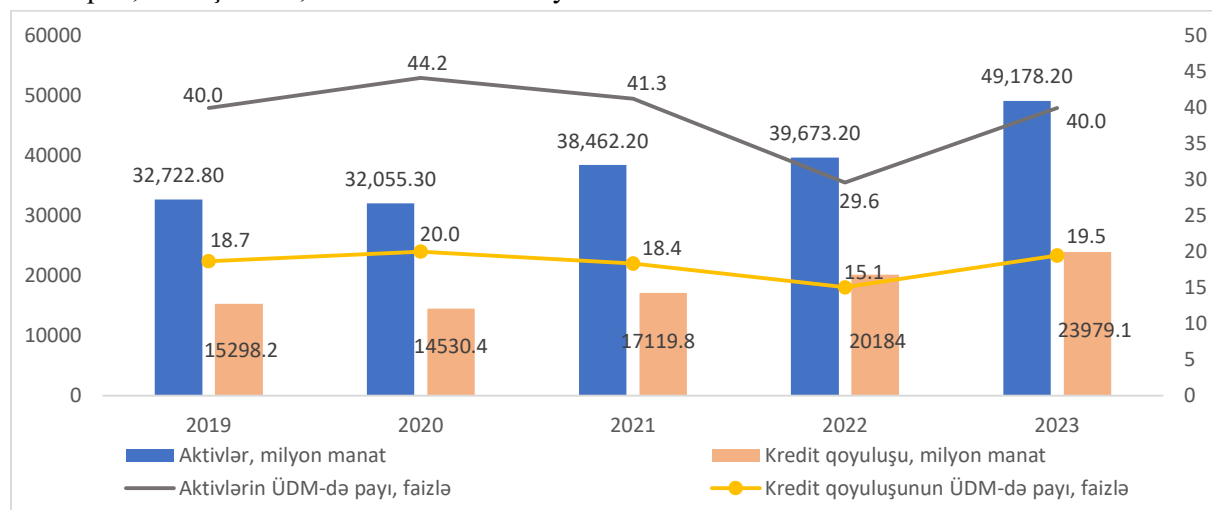

Diaqram 3.3. İqtisadiyyatın pulla təminatı səviyyəsi

Mənbə: Mərkəzi Bank

3.2. Bank sektoru

Ölkədə fəaliyyət göstərən bankların aktivləri 2024-cü ilin iyun ayında rekord həddə - 50,3 milyard manata çatıb. Aktivlər son 5 ildə 50%-dən çox artıb. Artımın əsas drayverləri kreditləşmə və qiymətli kağızlara yatırım təşkil edib. Ehtiyatlı kredit siyasətinin nəticəsidir ki, banklar sərəncamlarında olan vəsaitləri az riskli olan qiymətli kağızlara yönəldirlər. 2019-cü ildən sonra qiymətli kağızlara yatırımın aktivlərdə payı 10%-dən 16,2%-ə yüksəlib. Bu müddətdə qiymətli kağızlara yatırım 2.5 dəfə artıb. Əvvəlki illərdən fərqli olaraq, son 1-2 ildə bankların qiymətli kağızlardan sonra ikinci üstünlük verdiyi depozit yatırımında azalma müşahidə edilməyə başlanıb. **(Diaqram 3.4.)** 2022-ci ildə banklar da daxil olmaqla, maliyyə institutlarında yerləşdirilmiş depozitlərin aktivlərdə payı 12,6% olduğu halda, 2024-cü ilin 6-cı ayında bu göstərici 4,8%-ə düşüb. Bank aktivlərində kredit qoyuluşunun payı artaraq 54,3%-ə çatıb ki, bu da son illərin ən yüksək həddidir.

Diaqram 3.4. Bank sektorunun aktivləri və kredit qoyuluşu

Mənbə: Mərkəzi Bank

Bankların passivlərinin formalaşma mənbələrinin analizi göstərir ki, **bankların depozitlərdən asılılıq səviyyəsi yüksək olmaqla yanaşı, bu asılılıq getdikcə artır.** 2019-cu ildə bankların bütün öhdəliklərinin 80,1%-i depozitlərin hesabına formalaşırdısa, 2024-cü ilin 6 ayında bu göstərici artaraq 83,8%-ə yüksəlib.

Bank sektorunda əksdollarlaşma (de-dollarizasiya) səviyyəsi getdikcə artıb. Kredit qoyuluşu üzrə xarici valyutada olan kreditlərin ümumi kreditlərdə payı 2019-cu ildəki 34,6%-dən 2024-cü ilin iyun ayının sonuna 17,2%-ə düşüb. Analoji azalma depozitlərdə və bankların ümumi öhdəliklərində də baş verib. Xarici valyutaların depozitlərdə payı müvafiq dövrdə 65,3%-dən 42,5%-ə, ümumi öhdəliklərdəki payı 55,6%-dən 39,8%-ə düşüb. Cari ilin ilk yarısında bankların ümumi öhdəliklərində dollarlaşma səviyyəsinin yenidən artmasına (36%) rəğmən, depozitlərdə səviyyə dəyişməz (39,8%) qalıb.

Bank aktivlərinin ÜDM-də payının 40% civarında olması bank sektorunun ölkə iqtisadiyyatının həcminə münasibətdə kiçik olduğunu, maliyyə bazarlarının zəif inkişaf etdiyini, bank xidmətlərinin məhdud olduğunu göstərir. Bu vəziyyət özünü kreditləşmə səviyyəsində də göstərir. Kredit qoyuluşunun artmağına baxmayaraq, ÜDM-də payı 20%-dən çox olmayıb.

Kredit qoyuluşu son 2-3 ildə illik 17-18% artım nümayiş etdirir. 2024-cü ilin 6 ayında 12,6% artaraq rekord həddə - 27 milyard manata çatıb. Artımın əsas lokomotivi ev təsərrüfatlarına verilmiş kreditlər olub. 2019-2023-cü illərdə ev təsərrüfatlarına verilmiş kreditlərin həcmi 133% artıb, ümumi kredit portfelində payı isə 44,6%-dən 56,3%-ə yüksəlib. Mədənçıxarma sektorunda fəaliyyət göstərən hüquqi şəxslərə verilən kreditlərin həcmində azalma baş verib.

Kredit qoyuluşunun artmasında dövlət banklarının rolu yüksək olub. 2024-cü ilin 6 ayında dövlət banklarının ümumi kredit qoyuluşunda payı 24,3%-ə yüksəlib ki, bu da 2016-cı ildən (35%) bəri ən yüksək hədddir. Ümumi götürdükdə, dövlət banklarının kredit qoyuluşu 2023-ci ildə 42,7%, cari ilin birinci yarısında 19,3% artıb. Özəl bankların kredit qoyuluşunda artım analoji dövrə uyğun olaraq, 12,4% və 6,7% olub. Müddət baxımından qısamüddətli kreditlərin azalması uzunmüddətli kreditlərin artması müşahidə edilib. Milli valyuta üzrə qısamüddətli kreditlərin ümumi kreditlərdə payı 2019-2023-cü illərdə 32%-dən 23,5%-ə, xarici valyuta üzrə 39,4%-dən 32,8%-ə düşüb.

Tələbolunanadək depozitlərin ümumi depozitlərdə payı 2019-2022-ci illərdə 54,7%-dən 70,4%-ə yüksəlmiş halda, növbəti illərdə azalma müşahidə edilib. Tələbolunanadək depozitlər 2024-cü ilin birinci yarısında 2,5% azalıb, ümumi depozitlərdə payı 60,2%-ə düşüb. İlin birinci yarısında tələbolunanadək depozitlərin həcmi azalsa da, əhali və maliyyə təşkilatları kateqoriyaları üzrə artım olub. Əhalinin tələbolunanadək depozitləri 6%, maliyyə təşkilatlarının depozitləri 22,1% artdığı halda, qeyri-maliyyə müəssisələrinin depozitləri 7% azalıb.

Bank sektorunda xırda istisnalarla təmərküzləşmə prosesi getməkdədir. 2019-2023-cü illərdə ölkədə fəaliyyət göstərən 5 bankın bazar payı 68,1%-dən 75,6%-ə yüksəlib. 2024-cü ilin 6 ayında bu göstərici bir qədər – 73,7%-ə qədər azalsa da, devalvasiya ilindən - 2015-ci ildən əvvəlki həddə nisbətdə yüksək olaraq qalır. Məlumat üçün bildirək ki, 2012-2015-ci illərdə bank sektorunda təmərküzləşmə səviyyəsi 60%-dən də aşağı olub. Təmərküzləşmənin artmasında bankların sayının azalması da rol oynayıb. 2019-2024-cü illərdə bankların sayı 26,7% azalaraq, 30-dan 22-ə düşüb. Bağlanan bankların bazar payı ümumilikdə 6-7% arasında dəyişib.

3.3. Valyuta məzənnəsi

Ticarət tərəfdaşı olan ölkələrin valyutalarına nəzərən manatın qeyri-neft sektoru üzrə nominal effektiv məzənnəsi 2023-cü ildə 19,3%, 2024-cü ilin birinci yarısında 3% möhkəmlənib. Milli valyutanın real effektiv məzənnəsi isə 2023-cü ildə 5,1% möhkəmləndiyi halda, 2024-cü ilin birinci yarısında 2,4% ucuzlaşıb. 2023-cü ildə qeyri-neft ixracının 1/3-nin ünvanlandığı Rusiyanın valyutasına münasibətdə manatın real effektiv məzənnəsi 31,5% bahalaşsa da, cari ilin ilk yarısında 5,6% ucuzlaşıb. Qeyri-neft ixracında ikinci ən yüksək paya (23,8%) malik Türkiyənin valyutasına münasibətdə ötən il 3,3%, bu ilin ilk yarısında isə 9,3% ucuzlaşıb.

4. Ölkənin xaricə işgüzar əlaqələri ilə bağlı əsas trendlər

Azərbaycanın beynəlxalq iqtisadi əlaqələrinin dinamikasını və xarakterini, bu münasibətlərin ölkədə makroiqtisadi şəraitə təsirini beynəlxalq neft-qaz birjalarındakı mövcud konyuktura müəyyən edir. Çünki cari əməliyyatlar balansı çərçivəsində maliyyə axınlarının əhəmiyyətli hissəsi neft-qaz sektorunun ixracatı və bu sektorun öz tələbatını ödəmək üçün mal-xidmət idxalatı, ilkin gəlirlərin bölgüsü nəticəsində formalaşır.

2024-cü ilin ilk yarısında cari əməliyyatlar üzrə xaricilərlə hesablaşmalar çərçivəsində ölkəyə xarici valyutada daxilolmaların ümumi məbləği 17,8 mlrd. dollar olub ki, bunun da 66,3%-i (11,8 mlrd. dollar) və ya üçdə ikisi məhz neft-qaz sektoru üzrə əmtəə, xidmət və maliyyə sövdələşmələri hesabına təmin edilib. Aşağıdakı cədvəldə rezident və qeyri-rezidentlər arasında qarşılıqlı iqtisadi münasibətlərin xülasəsini və real vəziyyəti görmək üçün mühüm məlumatlar təqdim edilir.

Azərbaycan və dünya arasında qarşılıqlı əmtəə, xidmət və maliyyə axınlarının həcmi, 2023-2024-cü illərin ilk yarısında mln. dollarla

	2023	2024
Cari balansın saldosu	5154,6	2625,3
Cari hesabın qeyri/neft-qaz balansının saldosu	-3062,8	-4322,9
Xarici ticarət balansının saldosu	7488,9	4623,3
Xarici ticarət balansının qeyri/neft-qaz saldosu	-3962,8	-5022,1
Cəmi ixrac	15157,3	12352,5
Neft-qaz ixracı	13417,8	10783,8
Qeyri/neft-qaz məhsullarının ixracı	1739,4	1568,6
Qeyri/neft-qaz məhsullarının ixracının cəmi ixracda payı,%	11,4	12,7
Xidmətlər balansının saldosu	-1113,8	-1111,8
İlkin gəlirlər balansının saldosu	-1817,6	-1229,7
İlkin gəlirlər balansının neft-qaz saldosu	-2255,2	-1776,5
İlkin gəlirlər balansının qeyri/neft-qaz saldosu	437,7	546,7
İlkin gəlirlər çərçivəsində repatriasiya	2040,3	1604,2
Fiziki şəxslərə xaricdən gələn pul baratları	890,7	567,8
Maliyyə hesabının saldosu	508,6	-2209,4
Ölkəyə cəlb edilmiş birbaşa xarici investisiyalar	2979,5	2978,1
Neft-qaz sektoruna xarici investisiyalar	2262	2393
Qeyri/neft-qaz sektoruna xarici sərmayələr	717,5	585,1
Neft-qaz sektorundan xarici investisiyaların repatriasiyası	3625,1	3144,6
Xaricə yatırılan birbaşa investisiyalar	600	998,2
Birbaşa xarici investisiyaların saldosu	-566	-795,5
Portfel investisiyaların saldosu	-1083	-1499,2
Digər investiyalar üzrə saldo	1706,9	-371,1
Neft-qaz sektoruna xaricilərin ödədiyi bonus	450	450

Ehtiyat aktivlərin artımı	5245	648,1
Xalis xəta və səhvlər	-411,4	231,7

Cari ilin ilk 6 ayında cari hesabların profisiti əvvəlki dövrlə müqayisədə 2 dəfəyə yaxın azalaraq, 2,625 mlrd. dollar təşkil edib. Bu azalmanın əsas səbəbi cari əməliyyatlar çərçivəsində ölkəyə neft-qaz sektoru üzrə daxilolmaların azalmasıdır. Belə ki, təhlil aparılan dövrdə cari hesabların neft-qaz mədaxili 11,7 mlrd. dollar olub ki, bu, əvvəlki illə müqayisədə 2,4 mlrd. dollar (17%) azdır. Digər mühüm səbəb isə cari balansın qeyri/neft-qaz defisitinin 1,3 mlrd. dollar (30%) genişlənməsi olub. Cari əməliyyatlar balansının qeyri/neft-qaz kəsirinin kəskin artımı xarici ticarətdən qaynaqlanır. Belə ki, iqtisadiyyatın təbii resurslara bağlı olmayan sektorlarının əmtəə ixracı 170 mln. dollar (10%) azaldığı şəraitdə bu sektorların idxalı 889 mln. dollar (16%) artaraq, 6,6 mlrd. dollara çatıb.

Qeyd etməyə dəyər ki, qeyri/neft qaz əmtəələrinin ixracı 2023-cü ilin ilk yarısında 1,739 mlrd. dollar, 2024-cü ilin eyni dövründə 1,568 mlrd. dollar təşkil edib. Bu məhsulların ümumi ixracda payı 11,4%-dən 12,%-ədək artsa da, bu artımın səbəbi məcmu ixrac rəqəminin kiçilməsi olub. Yəni baş verən tendensiya təbii resurslardan kənar ixracın genişlənməsi səbəbindən baş vermədiyi üçün, pozitiv dinamika kimi qiymətləndirilə bilməz.

İlin ilk yarısında fiziki şəxslərə xaricdən göndərilən pul baratlarının həcmində kəskin azalma qeydə alınıb. Belə ki, təhlil aparılan dövrdə bu ailələrə göndərilən vəsaitlərin həcmi 567,8 mln. dollar təşkil edib ki, bu əvvəlki ilin ilk yarısına nisbətən 322 mln. dollar və ya 36% azdır.

Tədiyyə balansı ilə bağlı diqqəti çəkən əsas trendlərdən biri də maliyyə hesabında böyük məbləğdə defisit yaranmasıdır. Belə ki, 2023-cü ilin birinci yarısında maliyyə hesabında qeydə alınan 508,6 mln. dollarlıq profisiti 2024-cü ilin eyni dövründə 2,210 mlrd. dollarlıq mənfi saldo əvəzləmişdir. Maliyyə hesabında kəsirin yaranması o deməkdir ki, həm investisiya (birbaşa və portfel), həm də bir sıra maliyyə alətləri (kreditlər, depozitlər, nağd valyuta, ticarət kreditləri və avanslar) vasitəsilə ölkədən çıxan vəsaitlər ölkəyə daxil olan vəsaitlərin həcmi üstələyir. Bu vəziyyət eyni zamanda ölkədən *kapital çıxışı*, *kapital qaçışı* kimi də ifadə oluna bilər.

Maliyyə hesabında böyük məbləğdə defisit yaranmasının əsas səbəbi “digər investisiyalar” bölməsi ilə bağlı olub. Belə ki, 2023-ci ilin ilk yarısında bu bölmə üzrə təxminən 1,7 mlrd. dollarlıq müsbət saldo qeydə alındığı halda, cari ildə 371 mln. dollarlıq defisit yaranmışdır. Depozit və nağd valyuta, həmçinin ticarət kreditləri və avans maddəsi üzrə ölkədən xalis valyuta çıxışı 1,273 mlrd. dollara yaxın olduğu halda, bu kanallarla ölkəyə xalis valyuta daxil olması 902,5 mln. dollar təşkil etmişdir.

Ölkədən kapital çıxışının artmasında xarici ölkələrin iqtisadiyyatına yönəldilən birbaşa investisiyaların genişlənməsinin də rolu var. Belə ki, təhlil aparılan dövrdə ölkədə birbaşa investisiya formasına çıxan vəsaitlərin həcmi 398 mln. dollar və ya 67% artaraq, 998 mln. dollara çatmışdır. Bu sərmayələrin təxminən 40%-i və ya 396 mln. dolları Birləşmiş Ərəb Əmirliyinin iqtisadiyyatına yatırılıb. Lakin sərmayənin həmin ölkədə hansı biznes sahələrinə yönəldildiyi barədə açıqlamalar yoxdur.

Nəhayət, maliyyə hesabında kəsirin yaranması əsasən həm birbaşa, həm də portfel investisiyalar üzrə mənfi saldonun artması ilə bağlı olub. Belə ki, göstərilən dövrdə mənfi saldo birbaşa investisiyalar üzrə 229,5 mln. dollar (40%) artaraq, 795,5 mln. dollara, portfel investisiyalar üzrə 416 mln. dollar (38%) artımla 1,5 mlrd. dollara çatıb.

Xarici neft-qaz şirkətlərinin Azərbaycan hökumətinə ödədiyi 450 mln. dollar bonus nəzərə alınmadıqda, maliyyə hesabının kəsiri 2,7 mlrd. dollara yaxınlaşır.

Öz növbəsində, “xalis xəta və buraxılışlar” maddəsi (daxilolma səbəbləri qeyri-müəyyən hesab edilən vəsait axını) çərçivəsində ölkəyə 231,6 dollar vəsait daxil olub ki, bu da tədiyyə balansının ümumi müsbət saldosunun artımına pozitiv təsir edib. Bu vəsait də nəzərə alınmaqla, 2024-cü ilin ilk yarısında ölkənin ümumi ehtiyat aktivləri 648,1 mln. dollar artıb. Halbuki əvvəlki ilin eyni dövründə bu göstərici təxminən 8 dəfə çox – 5,2 mlrd. dollar olmuşdu. Ehtiyat aktivlərinin dəyişməsi hökumətin sərəncamında olan xarici valyuta ehtiyatlarının dinamikasını göstərir.